

OSMANLI-TÜRK ÂLİMLERİ'NİN İRAK VE CEZİRE'DEKİ ARAP EDEBİYATI İLE İLGİLİ ÇALIŞMALARI*

Arş. Gör. Dr. Fikret ARSLAN
Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü

Özet

Osmanlı-Türk âlimlerinin H. VII(XIV) arasından itibaren Arapça olarak dil ve edebiyat ile dini ilimlerde birçok eserler verdikleri bilinmektedir. Konunun kültür tarihimiz bakımından önemi ortadadır. Çalışmamızda Irak ve Cezire bölgesinde yaşamış Arap âlimlerinin eserlerine şerh, haşiye ve telhis yazan Osmanlı-Türk âlimlerinin hayatları, eserleri ve buldukları edebi çevre incelenmiştir. Bu âlimlere ait İstanbul-Süleymaniye kütüphanesinde bulunan yazma eserlerin nushaları tanıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Türk Âlimleri, Arap Edebiyatı, Irak ve Cezire Âlimleri.

Abstract

It is a well-known fact that Ottoman-Turkish scientists began to produce ample works in Arabic on language and literature and religious sciences from the 14th (7th century from Hegira) century onwards. The significance of the subject regarding our cultural history is self evident. In our study, the lives, works and literary circles of the Ottoman-Turkish scientists who wrote exegeses, annotations and summaries on the works of Arabic scientists who lived in Iraq and then arabian were investigated and copies of manuscripts in the Süleymaniye library in Istanbul that belong to these scientists were presented.

Key Words: Ottoman-Turkish scientists, Arabic literature, Iraq Jazeera scientists, the scients from Iraq and the Arabian Peninsula.

Arap dilinde ortaya çıkmış olan edebiyatta, Araplar kadar bu dil ile yazmış olan, Türk, İran ve Pakistanlıların da katkıları olmuştur. Bunların arasında Osmanlı-Türk âlimlerinin h.VII (XIV) asırdan itibaren Arapça olarak dil ve edebiyat ile dini ilimlerde birçok eserler verdikleri bilinmektedir. Ancak onların bu çalışmaları, gereği kadar işlenmemiş; sadece Arap edebiyatına dâir eserlerde ele alınmıştır.

C. Brockelmann, "Geschich der arabischen literatur" adlı eserinde Osmanlı devrini ele almış hatta bu eserin zeylinde konuyu daha da genişletmiştir. Diğer bir eser de, Kâtip Çelebi 'nin Keşf ez-Zunûn'udur.

Bu çalışmamızda bizi ilgilendiren asıl mesele Irak ve Cezire'de yaşamış olup, Osmanlı âlimlerinin eserlerine ilgi duydukları Arap müellifleridir. Osmanlı müellifleri bu âlimlerin eserlerine bir çok şerh, hâşiye ve telhis yapmıştır. Çalışmamızda bu kitaplar, C. Brockelmann ve Kâtip Çelebi'nin mezkûr

* Yüksek Lisans Tez Özeti, S.Ü., Fen-Edebiyat Fakültesi

eserlerinden hareketle tesbit edilmiş ve Süleymaniye kütüphanesinde mevcut bulunan bölümler araştırılarak ele geçen nüshalar tanıtılmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın mevzûunun kültür tarihimiz bakımından önemi ortadadır. Osmanlı-Türkleri, daha sonra kendi ülkelerinde, Arap dilinde de bir edebiyat ortaya koyarlarken bu ilk çalışmaların tesirinde kalacaklardır.

Irak ve Cezire'de yetişen dil âlimleri arasında Osmanlı-Türk müelliflerinin ilgilendiği âlimlerden biri de, ez-Zencânî (655/ 1257)¹ dir. Bu zât Arapça ilimlerde, özellikle sarfta derin bilgisiyle tanınmıştır. Eserleri arasında kendisine nisbetle anılan "el-'İzzî fit-Tasrîf"² birçok müellifin ilgisini çekmiştir. Sarfa dair olan bu eserine, Osmanlı-Türk âlimleri de ilgi duymuşlar, ona haşiye ve şerh yazmışlardır. Nitekim Bursalı Hoca-Zâde (893/1487), Fâtih Sultân Mehmed'e hoca olduğu sırada bu eseri şerh etmiştir.

Ez-Zencânî'nin bu eseri meşhur âlim et-Teftezânî (791/1388)³ tarafından da şerh edilmiştir. Bu zât belegât, mantık, kelâm, fıkıh ve diğer ilimlerde tanınmış bir âlim idi. Diğer bir Osmanlı âlimi olan Kemâleddin Kara Dede, et-Teftezânî'nin bu şerhine bir çok ilâveler yaparak onu genişletmiştir.

Diğer bir saha da dinî ilimlerdir. Bunlar, fıkıh, usûli fıkıh ve hadistir. Bu sahada eserler yazmış olan âlimler arasında Bağdâtlı meşhur hanefî fıkıhçı İbn es-Sâ'âtî (694/1294)⁴ 'nin "Mecma' el-Bahreyn ve Multekâ en-Nehreyn"⁵ adlı eseri, onun furûa dâir kaleme aldığı en meşhur çalışmasıdır. Bu esere birçok Osmanlı-Türk âlimi şerh yazmıştır ki içlerinden şunlar zikredilebilir:

Ayintâbî, Şemseddin Konevî, Cemâleddin Aksarâyî, İbn-i Melek, Ayâsulûğ Çelebisî, Süleymân Ali Karamânî, Ahmed Trâblusî.

Osmanlı-Türk âlimlerinin eserlerine ilgi duyduğu diğer bir arap âlimi de el-Habbâzî (691/1292)⁶ dir. Aslen Maverannehir'de bulunan Hocendet kasabasındandır. Fıkıh âlimi olan bu zât, tahsilini Harzem ve Bağdat'ta yapmış, sonra Şam'a gelerek orada müderris olmuş ve altmışiki yaşındayken mezkûr beldede vefât etmiştir. Eserlerinden en meşhuru usuli fıkha dâir "el-Muğnî fî Usûl

¹ Asıl adı 'İzzuddin Ebul-Fezâ'il İbrâhim b. 'Abdulahâb b. 'İmâduddin b. İbrâhim, Hk. bkz.es-Subki, Tabakâtu's-Şâfiyye, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ths, V.47-48; Bağdâtlî, İsmâil Paşa, Hediyyet el-'Arifîn, nşr. İbuel-Emin Mahmud Kemal İnal ve Avni Aktuç, İst, 1951, I.12; Kehhâle, 'Omer Rizâ, Mu'cem el-Mu'ellifin, Dimeşk, 1957-1960. I. 42. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul Milli Eğitim Basımevi,1979, 13. 525.

² Kâtip Çelebi, Keşf ez-Zunûn, nşr. Şerafeddin Yaltkaya, Rifat Bilge, İst, 1941-1943, II. 1139.

³ Asıl adı Sa'deddin Mes'ûd b. 'Omer, Hk . bkz. İbn Hacer, ed-Durer el-Kâmine, nşr, 'Abdulvâris Muhammed Ali, Dâr el-Kutub el-'İlmiyye, Beyrut, 1418, V. 214; es-Suyûfî, Buğyet el-Vu'ât, nşr, Muhammed Ebu el-Fazl İbrâhim, Kâhire, 1399, II. 285, İ. A, 12/1. 118-121.

⁴ Asıl adı Muzafferuddin Ahmed b. Ali b. Sa'leb, Hk. bkz.el-Yâfi'i, Mirât el-Cenân, nşr, Muhammed Ali Beyzûn, Dâr el-Kutub el-'İlmiyye, Beyrut, 1417, IV.227. el-Leknevî. el-Fevâ'id el-Behiyye, Kâhire, 1324, s. 27. İ. A, 5/2. 874.

⁵ Bkz. Kâtip Çelebi, a. g. e, II. 1599-1602.

⁶ Asıl adı Celâluddin 'Omer b. Muhammed b. 'Omer el-Hocendî el-Hanefî, (629-691/1232-1292) tarihleri arasında yaşamış, Hk. bkz, İbn Kesîr, el-Bidâye ve el-Nihâye, Mektebet el-Me'ârif, Beyrut, 1388. XIII. 331; İbn el-'İmâd, Şezerâtu'z-Zeheb, Dâr 'İhyâ' et-Turâs el-'Arabî, Beyrut, ths.V.419; el-Leknevî, a. g. e, s, 151.

el-Fıkıh"⁷ 'dır. Bu esere Osmanlı-Türk âlimi olan Ayıntâbî ve Cemâleddin Konevî şerh yazmışlardır. Bu sahada karşımıza çıkan diğer bir Arap müellifi de es-Sağânî (650/1252)⁸ 'dir. Lâhor'da doğmuş olup, ilmî, ve edebî faaliyetlerini yerleştiği Bağdât'ta sürdürmüştür. Eserlerinden bizim mevzûumuzla alakalı olanı "Meşârik el-Envâr en-Nebeviyye min Sihâh el-'Ahbâr el-Mustafeviyye"⁹ 'dir. Hadise dâir olan bu esere bir çok şerh yazılmıştır. Bunların arasında Osmanlı-Türk âlimlerinin ki de bulunmaktadır. Bâbertî, İbn-i Melek, Vecihuddîn Ömer Erzîncânî, Kemâl Paşa-Zâde, Atûfî, Şeyh-Zâde, Abdalbâkî Tursun-Zâde'nin şerhleri bu meyanda zikredilebilir.

Osmanlı-Türk Âlimlerinden Bazıları

Hoca-Zâde:

Üç Osmanlı Padişahı II. Murad, Fâtih ve II. Bâyezîd devirlerini idrâk etmiştir. Muslihiddin Mustafa b. Yûsuf b. Sâlih, Hoca-Zâde¹⁰ künyesiyle tanınır. Bursa'da doğmuştur. Babasının büyük bir Tüccar olduğu ve onun rızası olmadan, ticarettten ayrılarak kendisini ilme vermiş olan Hoca-Zâde, zor şartlar içinde tahsiline devam etmiştir. Agrâs Medresesi müderrislerinden Muhammed b. Kâzî Ayâsuluğ'dan ders almıştır. Daha sonra Bursa'da Sultâniye Medresesi müderrisi Hızır Bey b. Celâl'in yanına girmiştir. Hızır Bey, Hoca-Zâde'deki yeteneği görerek onu kendisine asistan seçmiştir. Bu münasebetle gün geçtikçe şöhreti artmıştır. Kestel kadılığına atanmış olup, bilahere Bursa "Esediyye Medresesine", on akça ile müderris tayin edilmiş ve bu medresede altı sene hizmet vermiştir. Meşhur kelâm âlimi el-'İci'nin kelâma dâir hacimli eseri "el-Mevâkif" in şerhini ezberlediği kaydedilir.

Hoca-Zâde'nin burada Fâtih'in tahta geçmesine kadar kaldığı anlaşılıyor. Padişahın âlimlere karşı pek cömert ve iltifatkar olması, Hoca-Zâde'nin ilgisini çekmiş olmalı ki bütün imkansızlığa rağmen İstanbul'a gelmiş ve bir vesile ile Fâtih'in huzuruna çıkmıştır. Fâtih de Hoca-Zâde'ye büyük iltifatta bulunmuş ve bir müddet sonra onu kendisine hoca tayin etmiştir. Daha sonra kazasker olarak tayin edildiği görülmektedir.

Elli akçe ile henüz otuzüç yaşında iken Bursa Sultâniye Medresesine müderris tayin edilmiştir. Fâtih sultân Mehmet onu kendi medresesine almış, Hoca-Zâde burada "Tahâfut" isimli eserini yazmıştır. Hoca-Zâde daha sonraları önce Edirne bilahere İstanbul'a kâdı olarak tayin edilmiştir. İznik Medresesinde müderrislik yaptıktan sonra kâdı olarak tayin edilmiştir.

Fâtih'in vefâtının ardından Sultan II. Bâyezîd, Hoca-Zâde'yi yüz akçe ile Bursa sultâniye Medresesine müderris ve beldenin müftüsü olarak tayin etmiştir. Hoca-

⁷ Bkz. Kâtip Çelebî, a. g. e, II. 1749.

⁸ Asıl adı Raziuddin Ebul-Fezâ'il el-Hasan b. Muhammed b. Hayder b. İsmâ'il el-Kureşî el-Lâhurî el-Bağdâdî, (577-650/1181-1252) tarihinde yaşamış, Hk. bkz, ez-Zehabî, Siyer 'A'lâm en-Nubelâ', nşr. Şu'ayb Amâvût ve diğerleri, Beyrut, 1410, XIII. 392; İbn el-'İmâd, a. g. e, V. .250.

⁹ Bkz. Kâtip Çelebî, a. g. e, II. 1688-1690.

¹⁰ Hk. geniş bilgi bkz. Tâşköprülü-Zâde, eş-Şekâ'ik, nşr. Ahmed Subhi Furat, İst, 1985, s.126-139; Mecdi, Tercüme-i Şekâ'ik, İst, 1269, s.145-158.

Zâde bu vazifelerde bulunurken bir çok öğrenci¹¹ yetiştirmiştir bunlardan bazıları: Yûsuf Karasoy, Yusuf Karmâsnî, Rukneddîn Muhammed b. Muhammed b. Kâdi-Zâde, ve el-Mevlâ Sirâceddin, el-Mevlâ Bahâddin'dir. Bu zatlar Sahn-ı Seman'da müderrislik yapmışlardır. El-Mevlâ Muslihiddin el-Yârhisâri, İstanbul Murat Paşa Medresesi müderrislerinden idiler. Hoca-Zâde (893/1487)'de Bursa müftüsü iken vefat etmiştir.

Eserleri arasında akâide dâir "Tehâfut el-Felâsife" büyük âlim Celâleddin el-Devânî'nin takdirine mazhar olmuştur. Ayrıca Mantık'a dâir Mevlânâ-Zâde (Molla-Zâde)'nin "Şerh Hidâyet el-Hikme"ye yazdığı hâşiye, kelâme dâir Beyzâvî'nin "Tâvâlî" el-'Envâr'ının şerhi, ez-Zencânî'nin sarfa dâir eseri "el-'İzzî" sine yaptığı şerh¹² önemli eserlerindedir. El- İzzî isimli esere yazdığı şerhi Fâtih sultân Mehmed'e hocalık yaptığı sıralarda yazmıştır. Ancak bu eser kaynaklarda her ne kadar zikrediliyorsa da çalışmalarımızda Süleymâniye kütüphanesinde bulunan bölümlerde rastlanamamıştır.

Vahyî- Zâde İzniki¹³ :

Kânunî ile I. Ahmed devri arasında yaşamış olup, nahiv ve hadis âlimlerinden olan Vahyî-Zâde, h.(940/1533)'de doğmuştur. Nisbesinden de anlaşıldığı gibi aslen İzniklidir. Nureddin-Zâde'nin öğrencilerinden olan Muhammed b. Ahmed Ebu-Abdillah Vahyî-Zâde, ilk tahsiline memleketi olan İznik'te, başlamış sonraları İstanbul'a gelmiş ve tahsilini burada tamamlamıştır. Hayatının sonuna kadar da burada ikamet etmiş olan müellifimiz, tasavvufa karşı ilgi duyarak bu sahada da kendisini yetiştirmiştir. H.(992/1584)'de vefât eden şeyhi Vişne Efendi'nin yerine geçerek bir yandan da Üsküdar'da bulunan Atik-vâlide Sultân Dârul-Hadis'inde dersler vermiştir.

H.(1018/1611)'de 78 yaşındayken Üsküdar'da vefât eden Vahyî-Zâde'nin eserleri arasında en meşhuru İbn Hişam (761/1360)¹⁴ 'ın "Muğnî el-Lebîb"¹⁵ 'ine yazmış olduğu altı ciltlik geniş bir şerhidir. Onun bu şerhinden birçok Arap âlimi nakil yapmıştır. Diğer bir eseri es-Sağânî (650/1252)'nin hadise dâir "Meşarik el-'Envâr " 'ına yaptığı haşiyedir¹⁶. Bu eserin herhangi bir nushasına Süleymaniye kütüphanesinde bulunan bölümlerde rastlayamadık.

Ayintâbî¹⁷ :

Şehâbeddin Ebu'l-Abbâs Ahmed b. İbrahim Ayintâbî (705/1303) yılında doğmuştur. Bir fıkıh âlimi olan bu zat Osmân Bey ve I. Murâd devirini idrâk etmiş olan Ayintâbî nisbesinden de anlaşıldığı gibi aslen Ayintâb'lı olup Halep'te doğmuştur¹⁸.

¹¹Hk. bkz. el-Leknevî, a. g. e, s. 214-215; Bursalı, Mehmed Tâhir, O.M, İst, 1333, .s.1. 294.

¹²Hk. bkz. Kâtip Çelebî, a. g. e, I. 1139.

¹³Hk. bkz. Atâ'î, a. g. e, s. 598-599; el-Muhîbî, Hulâsat el-'Ser, Beyrut, 1277, III.353; Bağdâtlı, a. g. e, I.182.

¹⁴Hk. bkz. es-Sehâvî, ez-Zavû'l-Lâmi', Dâr Mektebet el-Hayat, Beyrut ths. I.329; İbn el-'İmâd, a. g. e, VI. 191-192.

¹⁵H k. geniş bilgi için bkz. Kâtip Celebî, a. g. e, İI. 1753.

¹⁶Bkz. Kâtip Celebî, a. g. e, II. 1689; Bağdâtlı, a. g. e, II. 268; Kehhâle, a. g. e, VIII, 230.

¹⁷Hk. bkz. Bağdâtlı, a. g. e, I.112; el-Leknevî, a. g. e, s.13.

Tahsil hayatı hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Sadece müderrislik ve müftülük vazifelerinde bulunduğu zikrediliyorsa da bu vazifeleri nerelerde gördüğü kaydına da tesadüf edilmemiştir. Sadece Şam'da kazıaskerlik gibi mühim bir mevkie getirildiği kaynaklarda görülmektedir.

Ayintâbî'nin seyahatleri hakkında da bir bilgi bulunmamasıyla birlikte (767/1366) 'da Şam'da vefat ettiği zikredilmektedir.

Müellif daha ziyade fıkıh ve usul-i fıkha dâir eserler vermiştir:

1-"Feth el-Mucnî fî Şerh el-Muğnî"¹⁹.

2-"El-Menba' fî şerh el-Mecma' " ve "el-Murtekâ fî şerh el-Multekâ" sı bulunmaktadır. Bunlardan isminden de anlaşıldığı üzere hicri VII(XIII) asrın büyük Fıkıh âlimlerinden el-Habbâzî (691/1292)'nin bu sahadaki meşhur eseri "el-Muğnî" 'ye yaptığı şerhtir. "Feth el-Mucnî fî Şerh el-Muğnî" diye adlandırılmıştır. Bu eserin bir nüshası Süleymâniye Kütüphanesinin Çorlulu Ali Paşa, 166 nolu bölümündedir.

Müellifin ikinci eseri ise görüldüğü gibi iki eserin bir arada şerhinden ibaret olup, bu eserlerden ilki hanefi fıkına dâir, İbn es-Sâ'âti (694/1294)'nin yazmış olduğu "Mecma' el-Bahreyn" adlı eseridir. Diğerisi ise yine furu'a dâir Şemseddin Muhammed b. Muhammed Konevî (788/1386)'nin kaleme aldığı "Multekâ el-Bihâr" 'dır. Mezkûr iki eserin şerhine "el-Menba' fî Şerh el-Mecma' " ve "el-Murtekâ fî Şerh el-Multekâ" adını vermiştir. Bu eserin bir nüshası Süleymâniye Kütüphanesinin Esad Efendi, 768 nolu bölümündedir.

Cemâleddin Konevî²⁰ :

Orhan Gâzi devri fıkıh, usûl ve kelâm âlimlerinden olan Cemâleddin Mahmûd b. Ahmed Konevî ed-Dimeşkî (700/1300) tarihinden önce muhtemelen ilk nisbesini aldığı Konya'da doğmuştur. tahsilini devrin büyük âlimlerinden olan babası Ebu'l-Abbâs Ahmed Cemâleddin b. Mesud Konevî'den yapmıştır.

Müellifimizin tahsil devresini tamamladıktan sonra müderrislik ve müftülük vazifelerinde bulunduğu kaydedilmektedir. Ancak bu vazifeleri, nerede ve hangi tarihlerde yaptığı kaynaklarda görülmemektedir. Onu daha sonra Şam'da iki defa Kâdı iken görmekteyiz. Ancak bunların da hangi tarihler arasında olduğu kestirilememektedir.

Cemâleddin Konevî'nin naklî ve tabiî ilimlerle meşgul olduğu kaydedilir. Son yılları hakkında bilgimiz olmayıp müellifimiz (770/1367)'de Şam'da vefat etmiştir.

Bir çok eserler yazmıştır. Bunların arasında babasının yazmış olduğu "et-Takdir fî Şerh Câmî' el-Kebîr liş-Şeybânî fî el-Furu' ", müellifimiz tarafından tamamlanmıştır²¹. Diğer eserlerinden²² bazıları şunlardır:

¹⁸Hk. bkz. ez-Ziriklî, Hayreddin, el-'A'lâm, Mısır, 1373-1378, I. 84.

¹⁹Bkz. Kâtip Celebî, a. g. e, II.1601; Gal, I.383; Kehhâle, a. g. e, I.135.

²⁰Bkz. el-Leknevî, a. g. e, s.207; Bursalı, a. g. e, I. 218.

²¹Hk. bkz. Bursalı, a. g. e, I. 218.

"K. el-Kelâ'id fî Şerh el-'akâ'id lit-Tahâvî", "Tehzîb 'Ahkâm el-Kur'ân" , "el-Zubde fî Şerh el-'Umde lin-Nesefî fî 'İlm el-Kelâm". Ayrıca bir diğeri de el-Habbâzî (691/1292)'nin, usûl-i fıkha dâir eseri "el-Muğni" ' ye yaptığı şerhidir. Bu esere h.VII (XIV.) asır'dan itibaren bir çok şerhler yazılmıştır. Bu şerhler arasında müellifimiz Cemâleddin el-Konevî'nin ki de zikredilir. Üç cilt halindeki bu eser "el-Muntehî"²³ ismini taşımaktadır. Onun böyle bir çalışması olduğu zikrediliyorsa da, şimdilik her hangi bir nüshasına rastlanmamıştır.

Şemseddin Konevî:

Muhammed b. Yusuf Şemseddin Konevî, I. Murad Devrinin büyük âlimlerindedir (715/1315) . Bazı rivayetlere göre de (716 /1316) 'da doğmuştur. Nerede doğduğu zikredilmemekle birlikte, muhtemelen Konya'da doğduğu nisbesinden de anlaşılmaktadır. İlk tahsilini kendi memleketinde yapmıştır. Daha genç yaşlarda iken tahsilini ilerletmek için Şam'a gitmiş burada Tâceddin Tebrizî ve diğeri âlimlerden ders almıştır.

Şemseddin Konevî 'nin bu sıralarda Rabât'a gitmek arzusuyla Saydâ ve Beyrût arasında bir kaç sefer yolculuk yaptığını görmekteyiz. Daha sonra müellifimiz Kâhire ve Kudüs seyahatine çıkmış ve bir müddet buralarda kalmıştır. Bilahere Şam'a dönerek orada er-Rebve, sonra da el-Murra zaviyelerinde inzivaye çekilmiştir.

Fıkh ve usuli fıkhı son derece iyi bilen müellifimiz, aklî ilimlerin yanısıra tabîî ilimlerde de temâyüz etmiştir. Ata binmeye ve silah kullanmaya önem verdiği halde vazife almaktan devamlı kaçındığı, hatta medreselerde müderris olmaya bile yanaşmadığı kaydedilmektedir. Beyrut sahilinde bir tabya inşa ettiği aynı kaynaklarda kaydedilmektedir. Kutlu-Boğa (879/1474) " et-Terâcum" adlı eserinde şöyle demektedir: "O, zamanının ilim bakımından en ileri mümesillerinden birisidir. Eserlerinin, ilminin genişliğine delalet etmektedir"²⁴. Müellifimiz (788/1386) tarihinde bazı kaynaklarda ise (888/1486) da, veba hastalığına yakalanarak Şam'da vefat etmiştir²⁵. Onun vefâtı zikredildiği gibi 788 veya 888'de olduğuna göre bu ikinci rivayetin²⁶ doğruluğu üzerinde ciddi şüpheler vardır. Bu bir baskı hatası olabilir. Şemseddin Konevî, birçok eserler²⁷ vermiştir ki bunların arasında şunları zikredebiliriz:

"Şerh el-Miftâh lil-Kazvinî fi el-Me'anî ve el-Beyân", "Muhtasar şerh Müslim lin-Nevevî fî el-Hadis, v.d. Bizi burada ilgilendiren eseri ise İbn es-Sâ'âtî'nin (694/1294) fıkha dâir "Mecma' el-Bahreyn"²⁸nine yazdığı şerhtir. H.VIII(XIV); asrın son çeyreğinden itibaren bu esere birçok şerhler yazılmıştır. Bu eser Osmanlı ilim câmiasında da ilgi uyandırmış ve Şemseddin Konevî tarafından, "el-Muğni fî Şerh Mecma' el-Bahreyn" ismiyle önceden on cilt olarak, sonra da altı cilt halinde şerh

²² 22Hk. bkz. Bağdâtî, a. g. e, II.409; Kehhâle, XII, 409.

²³Hk. bkz. Kâtip Celebî, a. g. e, II.1749.

²⁴Hk, bkz. el-Leknevî, a. g. e, s. 202-203.

²⁵Hayatı hakkında bkz. Kehhâle, a. g. e, XII.122

²⁶Bkz. Bursalı, a. g. e, I. 3

²⁷Bkz. Bağdâtî, a. g. e, II.172; Kehhâle, a. g. e, XII.122.

edilmiştir²⁸. Eserlerde müellifimizin böyle bir çalışması olduğu geçmekteyse de çalışmalarımız sırasında Süleymaniyede bulunan kütüphanelerdeki bölümlerde herhangi bir nüshasına şimdilik rastlanamamıştır.

Cemâleddin Aksarâyî²⁹ :

Murâd devrinin ileri gelen âlimlerindendir. Cemâleddin Muhammed b. Muhammed Aksarâyî, meşhur müfessir Fahreddin er-Râzî'nin (606/1209) neslindedir. Nisbesinden de anlaşılacağı üzere Aksaray'da doğmuş, gençlik ve tahsil dönemi dahil olmak üzere muhtemelen hayatının büyük bir kısmını mezkûr beldede geçirmiştir. Hocaları ve seyahatleri hakkında hiç bir bilgiye rastlayamadığımız müellif, Karaman'daki meşhur "el-Medrese el-Muselsele" Zincirli Medresesin'de müderrislik yaptığını öğrenmekteyiz. Yine öğrendiğimize göre mezkûr medresede müderris olabilmek için el-Cevherî (401/1010)'nin "es-Sihâh"ını ezbere bilmek şartı aranmaktaydı. Müellifimiz de zikredilen şarta hâiz olduğu için orada müderris olmaya hak kazanmıştır.

Cemâleddin Aksarâyî, birçok talebe yetiştirmiştir. Bu zevatın arasında meşhur Molla Fenârî (839/1435) 'yi de görmekteyiz. Müellifimiz (791/1389)'da Aksaray'da vefat etmiştir.

Dinî, lisanî ve tabiî ilimleri bir çok sahasında muhtelif eserler, haşiyeler ve şerhler yazmıştır. Bu da bize müellifimizin ilmî çalışmalarının ne kadar geniş bir sahaya yayıldığını göstermektedir.

Eserlerinden³⁰ bazılarını şöylece sıralayabiliriz:

"Hâşiyeye 'ala el-Keşşâf", "el-Mûciz fî el-Tıbb", "Şerh Gunyet el-Kusvâ fî el-Furu' eş-Şâfi'î yye", "Şerh Muşkilât el-Kur'ân el-Kerîm", "Keşf el-'Îrâb fî Şerh el-Lubâb", ayrıca İbn es-Sâ'âtî'nin (694/1294) fıkha dâir "Mecma' el-Bahreyn"nine bir şerh yazmasıdır. Mezkûr esere h.VIII (XIV.) asırdan itibaren bir çok şerhler ve haşiyeler yazılmıştır. Bu şerhler ve hâşiyeler arasında Osmanlı âlimlerinininki de bulunmaktadır. Bu meyanda müellifimiz Cemâleddin Aksarâyî'nin yazdığı haşiyeyi de zikredebiliriz³¹. Eserin nüshası Süleymâniye Kütüphanesi'nin Fatih bölümünde bulunmaktadır.

İbn Melek³² :

Yıldırım Bâyezîd devri âlimleri'nin ileri gelenlerinden olan bu zât, Tireli Abdüllatif b. Abdülaziz b. Eminuddin olup İbn-i Melek diye tanınmıştır. Doğum tarihi, hocaları ve seyahatleri hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılamamıştır. Aydınoğlu Muhammed Bey'in hocalığını yaptığını ve mezkûr zât'ın Tire'de inşa ettirdiği medresede, müderrislik vazifesinde bulunduğunu

²⁸Hk. Bkz. Kâtip Çelebî, a. g. e, II.1600.

²⁹Hk. geniş bilgi için bkz. Tâköprülü-Zâde, a. g. e, s.17-19; Mecdî, a. g. e, s.40; el-Leknevî, a. g. e, s.191-195; Sadeddin Efendi, Tâc et-Tevârîh, İst, 1280, III.409-410.

³⁰Bkz. Bağdâtlı, a. g. e, II. 165-166; Bursalı, I.265; ez-Zirikli, a. g. e, VII. 270; Kehhâle, a. g. e, II.192.

³¹Bkz. Kâtip Çelebî, a. g. e, II.1601; Gal, I. 383; Suppl, II.328-329.

³²Hk. bkz. Tâköprülü-Zâde, a. g. e, s. 45; Mecdî, a. g. e, s. 66; el-Leknevî, a. g. e, s.107; İ, A: İslâm Ansiklopedisi, 1964, IV. 652.

görmekteyiz. İbn-i Melek'in bütün ilimlerde özellikle dinî ilimlerde büyük bir maharet sahibi olduğu kaynaklarda kaydedilmektedir. Tasavvufla da ilgilenmiş olan müellifimiz son günleri hakkında pek bilgimiz olmamakla birlikte, (797/1395) tarihinde Tire'de vefât ettiği mezar taşından anlaşılmaktadır.

Eserlerine gelince, birçok eser vermiştir. Bunlardan bazıları şunlardır:

En-Nesefî'nin usûl-i fıkha dâir, Menâr el-'Envâr'na "Şerh Menâr el-'Envâr" ismiyle yazdığı bir şerh, es-Sağânî (650/1252)'nin hadise dâir eseri "Meşârik el-'Envâr" 'ına "Mebârik el-'Ezhâr fî Şerh Meşârik el-'Envâr" ³³ ismiyle yaptığı şerh; İbn es-Sâ'âtî (694/1294)'nin fıkha dâir eseri "Mecmâ' el-Bahreyn" 'e, "Şerh Mecma' el-Bahreyn" ismiyle kaleme aldığı şerhidir ³⁴. Bu eserlerin nüshaları Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan bölümlerde bulunmaktadır.

Ayasluğ Çelebisi:

II. Murâd devri fıkıh âlimlerinden olan ve Ayasluğ Çelebîsi diye tanınan Muhammed b. Kâzî Ayasluğ'un doğum yeri ve tarihi hakkında kaynaklarda bilgi görülmemektedir. Tahsil hayatına gelince, ilk tahsilini muhtemelen kendi memleketinde görmüş olmalıdır; daha sonra tahsilini tamamlamak arzusuyla Bursa'ya gelerek orada Bâlîkesirli Molla Yeğan'ın talebesi olmuştur. Bilahere onu Bursa "Agrâs Medresesi" 'nde müderrislik görevinde görüyoruz. Mezkûr görevde bulunduğu sıralarda Bursa'lı Hoca-Zâde ve Sinoplu Mevlânâ İyâs (İlyâs) gibi şöhretli âlimler kendisinden istifâde etmişlerdir.

İbn es-Sâ'âtî (694/12947)'nin fıkha dâir meşhur eseri "Mecma' el-Bahreyn" ³⁵ 'ne şerh yazarlar arasında müellifimiz de vardır. Tâşköprülü-Zâde, Ayasluğ Çelebîsi'nin bu şerhinde faydalı birçok bilginin yer aldığı hacimli bir eser olduğunu ³⁶, ayrıca bu eser de "el-Hidâye" 'nin şerhlerine karşı tenkitlerin (muâhazât) de yer aldığı söylenmektedir bu daha sonraki tercüme-i hal müellifleri de aynı bilgiyi tekrar edeceklerdir ³⁷.

Ayasluğ Çelebîsi'nin bu şerhinin bugün bazı nüshaları elimizdedir. Bunların arasında Süleymâniye Kütüphanesi'nin bölümlerinde bulunmaktadır.

Süleymân Ali Karamânî:

Osmanlı ediplerinden ve fıkıh âlimlerinden olan Süleymân b. Ali Karamânî, nisbesinden de anlaşıldığı gibi Karamân'lıdır. Müellifimiz II. Bâyezîd, I. Selim ve Kânûnî devirlerini idrâk etmiştir.

Tahsil hayatı ve seyahatları hakkında herhangi bir bilgimiz olmayan müellif h. (924/1518) 'de vefât etmiştir. Eserleri arasında şunlar zikredilebilir:

³³Sadeddin Efendi, a. g. e, III. 423 'te, İbn Melek'in 'Meşârik, Mecma' ve Menâr' şerhlerinin bu sahada ki derin vukufiyetine şahadet ettiğini hatta mezkûr eserlerin her birinin iki eser değerinde olduğu zikeder.

³⁴Bkz. Kâtip Celebî, a. g. e, II.1601, 1689; Bağdâtlı, a. g. e, I. 617; Kehhâle, a. g. e, VI. 11; Gal, I. 361, 383; Suppl, I. 614, 658.

³⁵Bkz. burada, Kâtip Celebî, a. g. e, II.1601; el-Leknevî, a. g. e, s. 161.

³⁶Bkz. Tâşköprülü-Zâde, a. g. e, s. 96-97.

³⁷Sadeddin Efendi, a. g. e, III. 453; Mecdî, a. g. e, s.117; Bursalı, a. g. e, I.16.

"Şerh el-Ferâ'iz ", "Risale Semt el-Kible", "Haşiye 'ala Şerh Vikâyet er-Rivâye fî Mesâ'il el-Hidâye", "K. el-Hilâfiyât", "Risâle fî el-'Arûz", "Tahmîs el-Burde, ayrıca İbn es-Sâ'âtî (694/1294)'nin Hanefî fikhına dâir "Mecmâ' el-Bahreyn" 'ine yazmış olduğu şerhi sayılabilir. Bu eser kaynaklarda zikredildiği halde Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan bölümlerde hiç bir nüshasına rastlanamamıştır³⁸.

Ahmed Trâblusî³⁹ :

Kânûnî Sultân Süleymân devrî âlimlerinden olan Ahmed b. Muhammed b. Şa'bân Trâblusî, künyesinden de anlaşıldığına göre Trâblus'ludur; tahsilini orada ikmâl etmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Kaynaklarda ders aldığı hocalar hakkında bir bilgi mevcut değildir. Mezkûr kaynaklarda müellifimiz fıkıh sahasında büyük bir şöhrete sahip olduğu kaydedilir. Dört fıkhi mezhepteki geniş bilgisi ile vermiş olduğu fetvalâr, Arab ve Osmanlı âlimleri arasında büyük bir kabul görmüştür. Trâblusî, h. (1016/1601)'de İstanbul'a gelmiş isim yapmış âlimlerle görüşmüş ve mubahaselerde bulunmuştur. Burada devrin Şeyhülislâmı Sun'ullâh Efendi'nin de büyük iltifatına mazhar olmuş, onun tarafından Trâblus'a, fetva vermek üzere kâdî ve müderris sıfatıyla vazifelendirilmiştir. Seyâhatları ve son günleri hakkında kaynaklarda bilgi verilmemektedir. Âlimimiz, h. (1020/1612) tarihinde vefât etmiştir.

Eserlerinden⁴⁰ bazıları şunlardır: "Ma'den el-'Esrâr fî Mebhec el-'Ebrâr". Bu eserde Ebu'l-Ğâye el-Kassâs'ın menkibelerini güzel bir şekilde cem ve tedvîn etmiştir. Bizi burada ilgilendiren eseri ise, İbn es-Sâ'âtî (694/1294)'nin fıkha dâir eseri olan Mecma el-Bahreyn'nine yazmış olduğu şerhtir. Bu şerhi Dimyât'ta Kâdılık vazifesinde bulunduğu sırada h. (967/1559) da iki cilt olarak tamamlamıştır. Mezkûr şerh, "Teşrif el-Mesme' fî Şerh el-Mecma'" ismini taşımaktadır. Süleymâniye Kütüphanesinin bölmlerinde nüshaları bulunmaktadır.

Bâbertî

Muhammed b. Mahmûd Ekmeleddin Bâbertî⁴¹ Orhan ve I. Murâd devirlerini idrâk etmiş hadis, fıkıh ve usûl âlimlerindendir. H. (712/1312)' de doğmuştur. İlk tahsilini kendi memleketinde yapmış, fıkıh derslerini Kıvâmeddin Muhammed b. Muhammed el-Kâkî'den okumuştur. Genç yaşta Haleb'e giderek oradaki âlimlerden de ders almıştır. Bilahere h. (740/1339)' dan sonra Kâhire'ye giderek ordaki âlimlerden de okuyan müellifimiz bu meyanda büyük nahiv âlimi Ebu Hayyân ve Şemseddin el-İsfahânî'nin talebesi olmuştur. Ayrıca burada da İbn

³⁸Hk. bilgi için bkz. Bursalı, a. g. e, I. 323; Bağdâtî, a. g. e, I. 402; Kehhâle, a. g. e, IV. 271.

³⁹Hk.geniş bilgi için bkz. Ata'i, a. g. e, s. 552; el-Muhibî, a. g. e, III. 474.

⁴⁰Bkz. Kâtip Celebî, a. g. e, II. 1600, 1856; Bağdâtî, a. g. e, II. 268; Gal,I.383; ez-Zirikî, a. g. e, VII. 29; Kehhâle, a. g. e, II. 110, X. 69.

⁴¹Bkz. Sem'ânî, el- Ensâb,II, 9; Yâkût , Mu'cemü'l-büldân, I,307; İbnü'l-Esîr, el-Lübâb, I, 99; İbn Hacer, ed-Dürerür'l-Kâmine , IV, 250-251; İbn Tağriberdî, en-Nücûmmü'z-z-Zâhire, x, 304; XI, 302-303; İbn Kutluboğa, Tâcüt't-terâcim, s.66; Süyûtî, Buğyetü'l-vu'at, I, 239-240; Tâşkoprülü-Zâde, Miiftâhu's-Sa'âde, II, 269-270; İbnü'l-'Îmâd, Şezerât, VI, 293-294; Leknevî, el-Fevâ'idü'l-behiyye, s. 127, 195-198; Serkîs, Mu'cem, I, 503-504; Brockelmann, Gal, I,433, 460; Suppl, I, 285, 287,Bursalı, a. g. e, I. 221, Bayburdlu olduğunu göstermektedir; Bağdâtî, a. g. e, II. 171.; Kehhâle, Mu'cemü'l-mü'ellifin,XI, 298-299

'Abdilhâdî'nin hadis derslerini takip ettiği de kaynaklarda geçmektedir. Müellifimiz, tahsilini tamamladıktan sonra tedaris hayatına atılarak birçok talebe yetiştirmiştir. Bunlar arasında Seyyid Şerif Ali el-Curcânî, Şemseddin Muhammed b. Hamza el-Fenârî ve Bedreddin Mahmûd b. İsrâ'il (Simâvna Kâdioğlu)' de vardır. Müellifimiz (786/1384) senesinde Kâhire'de vefât etmiştir ⁴²

Birçok eser veren Bâbertî'nin kitapları arasında şunlar zikredilebilir:

"El-İrşâd fî Şerh el-Fıkh el-'Ekber li-Ebî Hanîfe", "el-Envâr fî Şerh el-Menâr lin-Nesefî", "Tefsir el-Kur'ân", "el-Tekrîr fî Şerh Usûl el-Pezdevî", "Hâşiye 'ala el-Keşşâf", "Şerh Talhîs el-Miftâh fî el-Me'ânî ve el-Beyân", "Es-Sadefe el-Meliyye bi-Durre el-'Elfiyye li-İbn Mu'tî fî el-Nahiv", "el-Meksad fî el-Kelâm", ve es-Sâğânî (650/1252)'nin hadise dâir eseri "Meşârik el-'Envâr"⁴³ a yazmış olduğu, "Tuhfet el-'Ebrâr fî Şerh Meşârik el-'Envâr"⁴³ . Bu eserin Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan bölümlerde müteadid nüshaları bulunmaktadır.

Ömer Vecîhuddîn Erzincânî⁴⁴ :

I. Murâd devrî hadis, usûl ve nahiv âlimlerinden olan Ömer Vecîhuddîn b. Abdulmuhsin Erzincânî hakkında çok az bilgi bulunmaktadır.

Müellifimiz, Kârs'ta doğmuştur. Ancak doğum tarihi hakkında bir bilgi verilmemektedir. İlk tahsilini kendi memleketinde yapmış olması büyük bir ihtimaldir. Daha sonra Mâverâunehir'e giderek orada meşhur fıkıh âlimi Sadru's-Şerî'dan okumuştur. H. (743 /13427) tarihinde vefât etmiştir.

Eserlerinden bazıları şunlardır: "Şerh Usûl el -Pezdevî", "Hâşiye 'ala el-Fevâ'id el-Ziyâ'îye li-Mevlâna Câmî", ve es-Sâğânî (650/1252)'nin hadise dâir kitabı "Meşârik el-'Envâr" 'ına yaptığı şerhtir. Müellifimiz bu şerhine "Hadâ'ik el-'Ezhâr fî Şerh Meşârik el-'Envâr"⁴⁵ adını vermiştir. Bu şerhin Süleymâniye kütüphanesinde bulunan bölümlerde nüshaları bulunmaktadır.

Hızır Atûfî⁴⁶ :

II. Bâyezîd, Yâvûz Selim ve Kânûnî Süleymân devirlerini idrâk etmiş, tefsir, kelâm ve edebiyât sahasında şöhret yapmış olan Hayreddîn Hızır b. Mahmûd b. Ömer Atûfî'nin, doğum yeri ve tarihi hakkında kesin bilgi mevcut değildir. Her ne kadar "Şekâ'ik" fercümesinde⁴⁷ Kastamonu'lu olduğu zikredilirse de kendi el yazısıyla olan bazı eserlerinde Merzifonlu kaydı yer almaktadır.

İlk tahsilini mutad şekilde ikmâl eden sonra Bahti Halife'den tefsir ve hadis; Amasyalı Abdî'den, Me'ânî; Kâdî-Zâde er-Rûmî'den riyâzî ilimler; Bursalı Hoca-Zâde'den usûl; Efsal-Zâde'den de fıkıh okumuştur. Zamanında isminin ve

⁴²Yukarıda zikredilen vefât tarihi el-Leknevî, a. g. e, s. 195; Bağdâtlı, a. g. e, I.221 ve Gal, I.361; Suppl, I.614'de yer almaktadır; Bağdâtlı, a. g. e, II.171'de h. (712/1312); ez-Zirkî, a. g. e, VII. 271, ise h. (714/1314)olarak görülmektedir.

⁴³Hk. bkz. Kâtip Çelebî, a. g. e, II. 1688

⁴⁴Hk. bkz.Bursalı, a. g. e, I. 351.

⁴⁵Hk. bkz. Kâtip Çelebî, a. g. e, II.1689.

⁴⁶Hayatı. hk. bkz.Tâköprü-Zâde, a. g. e, s. 40-41; Bursalı, a. g. e, I. 355-356.

⁴⁷Hk. bkz, Atâ'î, a. g. e, s. 523.

şöhretinin duyulması üzerine Sultân II. Bâyezîd tarafından sarây'da kölelere müderris tâyin edilmiş olan müellif bir müddet sonra bu hizmetinden faragat ederek İstanbul camilerinde cuma günleri tefsir okutmaya başlamıştır. Bu vazifesi karşılığında kendisine her gün için elli dirhem bağlanmıştı. Bilahere bu vazifeden de ayrılarak kendisini muhtelif sahalarda eser telifine adanmıştır. Kendisi bir edebiyât âlimi olup, me'ânî ve beyan ilimlerinde de büyük maharet sahibi idi. Ayrıca tefsîr ilminde son derece bilgili idi. H.(948/1541)'de İstanbul'da vefât etmiştir. Hızır Atufi birçok eser yazmış olup bazıları şunlardır ⁴⁸ :

"El-'Enzâr fî Şerh ba'zi el-'Ahâdis vel-'Asâr", "el-Cevhere el-Cinâniyye fî el-Mesâ'il el-İmaniyye", "Haşiye 'ala 'Envâr et-Tenzîl lil-Beyzâvî", "Haşiye 'ala el-Keşşâf", "Husun el-'Ayât", "el-'İz'ân fî Tefsîr Suret el-'En'âm", "Hıfız el-Ebdân (tıbba dâir manzum bir eserdir), "Şerh Kasîdet el-Burde", "Mir'ât el-Rû'ya fî et-Ta'bîr", ve es-Sâgânî (650/1252)'nin hadise dâir "Meşârik el-Envar" 'na yazmış olduğu üç ciltlik "Keşf el-Meşârik fî şerh Meşârik el-'Envâr"⁴⁹ adlı eseri vardır. Bu eserin nüshaları Süleymaniye kütüphanesinin bölümlerinde bulunmaktadır.

Şeyh-Zâde⁵⁰ :

Şeyh-Zâde diye bilinen Muhyiddin Muhammed Kocevî İzmitli olup, Yavûz Selim devrî âlimlerindendir. İlk tahsilini büyük bir ihtimalle kendi memleketinde zamanının âlimlerinden yapmıştır. Sonra İstanbul'a giderek İbn Efsaluddin'den okumuş; daha sonra mezkûr beldeden Hayreddin hoca medresesinde müderrislik yapmaya başlamıştır. Ayrıca yaptırdığı mescidinde tefsîr dersleri vermiş, bu dersler halk tarafından da büyük bir ilgi görmüştür.

Bilahere tedris mesleğini bırakarak inzivâya çekilen müellif son günlerini evinde Kur'ani ilimlerle meşgul olarak geçirmiş ve h. (950/1543)'de vefât etmiştir. Eserlerinin ⁵¹ bir kısmını şöyle sıralayabiliriz:

"El-'İhlâsiyye fî Tefsîr Suret el-'İhlâs", "Hâşiye 'ala 'Envâr el-Tenzîl", "Şerh Ferâ'iz el-Sirâciyye", "Şerh Kasîdet el-Burde", "Şerh Miftâh el-'Ulum lil-Sekkâkî fî el-Me'ânî ve el-Beyân". Ayrıca es-Sâgânî (650/1252)'nin hadise dâir eseri "Meşârik el-'Envâr" 'na yaptığı şerhtir. es-Sâgânî'nin bu eseri Osmanlı ilim câmiasının da ilgisini çekmiş üzerine bir çok şerhler ⁵² yazılmıştır. Bu şerhin nüshaları Süleymaniye Kütüphanesinde bulunmaktadır.

Abdübâkî Tursun-Zâde⁵³ :

Kânûnî devrî müderrislerinden Tursun Efendi'nin oğludur. H. (950/1543)' yılından itibaren önce Eski İbrâhim Paşa Medresesi müderrisi olan Bustân-Zâde Efendî'nin hizmetinde bulunmuştur. Sonra Rüstem Paşa Medresesi müderrisi olan Avâz Efendi'nin asistanı olmuştur. Bundan sonra Sahn-ı Semân müderrislerinden

⁴⁸Hk.bk. Bursalı, a. g. e, I. 355-356; Bağdâtlı, a. g. e, I. 346; Kehhâle, a. g. e, IV.101.

⁴⁹Bkz. Kâtip Çelebî, a. g. e, II.1689.

⁵⁰Hk. bk. Tâköprü-Zâde, a. g. e, s. 404-410; Bursalı, a. g. e, I.334.

⁵¹Burada bkz. Bağdâtlı, a. g. e, II.238; ez-Zirikî, a. g. e, VII. 320; Kehhâle, a. g. e, XII. 3.

⁵²Bkz. Bağdâtlı, a. g. e, II. 1689-1690; Gal. I. 361; Suppl. II. 650.

⁵³Hayatı hk. bkz. Atâ'î, a. g. e, s. 513.

olan Şeyhî Efendî'nin yanında bulunmuştur. Bir müddet sonra Şeyh-Zâde Medresesi Ebussu'ûd-Zâde Ahmed Çelebi'ye intisâb etmiştir. Bir yandan da babasından ders almıştır. H. (973/1565) tarihinde de Hâmid Efendi'den istifâde etmiştir.

Böylece güzide hocalardan okuyan Tursun-Zâde, önce yirmibeş akçe ile Edirne'de Çukâcî Hacı Medresesine, sonra otuz akça ile Dimetoka'da Oruç Paşa Medresesine, daha sonra kırk akça ile Silivri'de Pîrî Paşa Medresesi'ne müderris olmuştur. Bir müddet sonra vazife'den alınmıştır. H. (990/1582)'de Hüsrev-Zâde yerine Atik Ali Paşa Medresesinde müderris olmuştur. H. (995/1586)'de babasının yerine Edirne kapıda bulunan Mihrimâh Sultân Câmî'inde derse başlamıştır. H. (999/1590)'da Sahn-ı Semân'a tâyin edilmiştir. H. (1001/1592) 'de Şeyhî Efendî'nin oğlu Abdurrahîm Çelebi yerine Sultân Selim Kadim Medresesi'ne tâyin edilmiştir. Bir müddet sonra İbrâhim Efendî yerine, Edirne Selimiyesi'ne terfi ettirilmiştir. H. (1003/1594)'de Küçük Mustafa Efendi yerine Mekke'ye Kâdı olarak tâyin edilmiştir. Bir ay sonra azledilerek Kemâl Efendi yerine Haleb'e Kâdı olarak gönderilmiştir. H. (1004/1595)'te İmâm-Zâde yerine Bağdâd'a tâyin edildiyse de kabul etmiyerek görevinden ayrılmıştır. H. (1005/1596)'te kendisine Nakib Yahya Efendi yerine Üsküdar Kâdılığı tevcih edildi. H. (1006/1597)'de azl olunup, h. (1007/1598)'de Şeyhî Çelebi yerine Mârdîn ve Amed (Diyârbakır) Kadılığına tâyin edilmiştir. H. (1008/1599)'de Tire ile Bayındır ve Akçakoyunlu kazaları birleştirilerek bunların Kadılığına tâyin edilmiştir. Sonra h. (1009/1600)'da zikredilen vazifesinden ayrılarak aynı yılda Kemâl Efendi yerine Selânik Kadılığına tâyin edilmiştir. H. (1010/1601)'de Arab Sinân yerine Yenişehir'e tâyin edilmiştir. H. (1011/1602)'de bu vazifesinde de azl olunarak, h. (1013/1603)'te Bursa'ya Hâkim tâyin edilmiştir. Bir müddet sonra bu vazifesinden de azlolunarak aynı senede Kâhire'ye tâyin edilmiştir. H. (1015/1604)' te burada vefât etmiştir.

Eserleri⁵⁴ arasında, "Risâlet el-'Enbiyâ' 'Aleyhim el-Selâm", "Risâle fî Kavlihim Ekser min en Yuhsâ" vardır. Ayrıca es-Sâğânî (650/1252)'nin Hadise dâir Meşârik el-'Envâr'na yazdığı şerhide bulunmaktadır. Bu esere birçok şerhler yazılmıştır. Bunların arasında Osmanlı âlimlerinin ki de bulunmaktadır. Müellifimiz Abdalbâkî Tursun-Zâde'nin ki de bu arada zikredilebilir. Onun bu eseri "Tuhfet Hasnâ' fî Şerh Mi't Hadis min el-Meşârik"⁵⁵ adını taşımaktadır. Bu eser her ne kadar kaynaklarda geçmekteysede Süleymâniye kütüphanesi'nde rastlanamamıştır.

⁵⁴Hk.bkz. Bağdâtlı, a. g. e, I.495; Kehhâle, a. g. e,V. 72.

⁵⁵Hak.bkz,Kâtip Çelebi, a.g.e,II.1690.